

INTRODUCERE

Imitarea și neajunsurile sale

*Toți ne naștem originale –
de ce atât de mulți dintre noi mor copii?*

– Edward Young

Ieri, viitorul era mai bun. Obişnuiam să credem că anul 1989 a despărțit „trecutul de viitor aproape la fel de clar precum zidul Berlinului despărțise Estul de Vest”¹. Ne era „greu să ne imaginăm o lume radical mai bună decât a noastră, sau un viitor care să nu fie esențialmente democratic și capitalist”². Nu așa gândim astăzi. Cei mai mulți dintre noi, chiar și în Vest, își imaginează acum cu greutate un viitor care să rămână definitiv democratic și liberal.

Când Războiul Rece s-a terminat, speranțele ca democrația capitalistă liberală să se răspândească global erau mari³. Scena geopolitică părea pregătită pentru un spectacol asemănător cu *Pygmalion* a lui George Bernard Shaw, o piesă optimistă și instructivă în care, într-un interval scurt de timp, un profesor de fonetică reușește să învețe o florăreasă sărmană să vorbească precum regina Angliei și să se simtă în largul ei în companie selectă.

După ce sărbătoriseră prematur integrarea Estului în lumea occidentală, observatorii interesați de subiect și-au dat seama în cele din urmă că spectacolul din fața lor nu se desfășura conform așteptărilor⁴. Era ca și cum, în loc să

urmărească punerea în scenă a lui *Pygmalion*, lumea se trezise în fața unei dramatizări a romanului lui Mary Shelley, *Frankenstein*, o scriere pesimistă și moralizatoare despre un om care s-a hotărât să se joace de-a Dumnezeu, asamblând părți ale corpului uman într-o creatură umanoidă. Monstrul plin de tare s-a simțit condamnat să fie singur, invizibil și respins. Și, invidiind fericirea de neatins a creatorului său, s-a întors cu violență împotriva prietenilor și familiei acestuia, distrugându-le lumea, lăsând numai remușcarea și suferința ca moștenire a experimentului nechibzuit de autoduplicare umană.

Cum a ajuns liberalismul să fie victima mult-trâmbițatului său succes în perioada Războiului Rece este povestea pe care această carte vrea să o spună. La nivel superficial, vina ar aparține unei serii de evenimente politice profund destabilizatoare: atacurile din 11 septembrie asupra World Trade Center din New York, al doilea război din Irak, criza financiară din 2008, anexarea Crimeei de către Rusia și intervenția în estul Ucrainei, neputința Occidentului când Siria se scufunda într-un coșmar umanitar, criza migrației în Europa, referendumul pentru Brexit și alegerea lui Donald Trump. Strălucirea democrației liberale de după Războiul Rece a fost de asemenea umbrită de miracolul economic chinez, orchestrat de o conducere care, fără a-și face o problemă din asta, nu este nici liberală, nici democrată. Încercările de a salva bunul nume al democrației liberale comparativ superioară autocrației neoccidentale au fost subminate de încălcarea iresponsabilă a normelor liberale, cum ar fi torturarea prizonierilor și funcționarea evident defectuoasă a instituțiilor democratice aflate chiar în cadrul Occidentului. În mod simptomatic, cum se atrofiază și pierdem democrațiile a devenit întrebarea cea mai arzătoare pentru savanții liberali de astăzi⁵.

Chiar și idealul unei „societăți deschise” și-a pierdut strălucirea altădată elogiată⁶. Pentru mulți cetățeni decepționați, deschiderea către lume oferă acum mai multe motive de anxietate decât de speranță. Când a fost dărâmat Zidul Berlinului, existau numai șaisprezece garduri de frontieră în lume. Acum sunt șaiszeci și cinci de perimetre fortificate, fie terminate, fie în construcție. Elisabeth Vallet, expert la Universitatea din Québec, afirmă că aproape o treime dintre țările lumii ridică bariere de-a lungul granițelor⁷. Cele trei decenii care au urmat anului 1989 s-au dovedit a fi o „perioadă inter-murală”, un scurt interval fără bariere între căderea dramatică a Zidului Berlinului, care a stârnit fantezii utopice despre o lume fără granițe, și o frenezie globală a construirii de ziduri din ciment și sârmă ghimpată întruchipând temeri existențiale, chiar dacă uneori imagineare.

Majoritatea europenilor și americanilor de astăzi cred că viețile copiilor lor vor fi mai puțin îndestulătoare și împlinite decât ale lor⁸. Încrederea publică în democrație este în cădere liberă, iar partide politice cu tradiție îndelungată se dezintegrează sau sunt eliminate de mișcări politice amorfe și de figuri populiste influente, ceea ce pune sub semnul întrebării dorința forțelor politice organizate de a lupta pentru supraviețuirea democrației în vremuri de criză⁹. Îngrozite de spectrul migrației pe scară largă, electoratele din unele părți ale Europei și Americii sunt din ce în ce mai atrase de retorica xenofobă, de liderii autoritariști și de granițele militarizate. Mai degrabă decât să creadă că viitorul va fi înnobilit de ideile liberale ce iradiază din Vest, acestea se tem că istoria secolului al XXI-lea va fi afectată de milioanele de oameni care se revarsă aici din alte părți ale lumii¹⁰. Cândva elogiata ca fortăreață împotriva tiraniei, drepturile omului sunt acum frecvent acuzate că limitează abilitatea democrațiilor de a se lupta eficient cu terorismul. Temerile pentru

supraviețuirea liberalismului sunt atât de acute, încât referirile la poezia „The Second Coming” („A doua venire”) a lui William Butler Yeats, scrisă în 1919, imediat după unul dintre cele mai sângeroase conflicte din istoria omenirii, au devenit un refren aproape obligatoriu pentru comentarii politici în 2016¹¹. La un secol după ce le-a scris Yeats, aceste cuvinte sunt acum mantra apărătorilor înfricoșați ai democrației liberale din întreaga lume: „Toate se des- tramă; centrul se prăbușește; / anarhia pură este eliberată peste lume.”

În memoriile sale, *The World as It Is (Lumea așa cum este)*, Ben Rhodes, cel mai apropiat asistent și prietenul personal al lui Obama, mărturisea că, în ziua când Obama a părăsit Casa Albă, îngrijorarea care îl apăsa cel mai mult era „Și dacă ne-am înșelat?”¹² Incertitudinea nu venea din întrebarea „Ce nu a mers bine?” sau „Cine a procedat greșit?”; de asemenea, nici interogația „Ce s-a întâmplat?” a lui Hillary Clinton nu era misterul cel mai urgent de rezol- vat. Îndoiala cea mai sfâșietoare a lui Obama era, „Și dacă ne-am înșelat?” Cu alte cuvinte, dacă liberalii interpreta- seră greșit specificul perioadei post-Război Rece? „Și dacă ne-am înșelat?” este întrebarea corectă și cea la care ne-am propus să răspundem în această carte.

Pentru noi doi este de asemenea o problemă extrem de personală. Cel mai în vârstă dintre noi, americanul, s-a născut la un an după începutul Războiului Rece și a învățat la liceu că zidul abia construit este o încarnare a intoleranței și tiraniei. Cel mai tânăr, bulgarul, s-a născut de cealaltă parte a graniței dintre Est și Vest la 4 ani după ridicarea zidului și a crescut cu convingerea că dărâmarea zidurilor este un drum spre libertate politică și individuală.

Deși istoriile noastre sunt diferite, amândoi am trăit ani de zile în umbra Zidului, iar demolarea sa televizată în tot dramatismul ei s-a dovedit a fi momentul de răscruce în viața

noastră politică și intelectuală. Mai întâi Zidul Berlinului, apoi absența acestuia au marcat ireversibil gândirea noastră politică. Iluzia că sfârșitul Războiului Rece era începutul unei Ere a Liberalismului și Democrației a fost și iluzia noastră.

Cartea reprezintă încercarea noastră de a înțelege nu numai de ce am fost odată gata să îmbrățișăm această iluzie, dar și cum să privim o lume asupra căreia un val uriaș de „anarhie” iliberală și antidemocratică a fost descătușat atât de amenințător.

SENTIMENTUL UNUI SFÂRȘIT

Acum trei decenii, în 1989, un înalt funcționar al Departamentului de Stat al SUA a captat cu precizie spiritul timpului. Scriind cu câteva luni înainte ca germanii să danseze fericiți pe rămășițele Zidului Berlinului, el a declarat Războiul Rece ca fiind oficial încheiat. Victoria extinsă a liberalismului asupra comunismului fusese pecetluită de un deceniu de reforme economice și politice inițiate în China de Deng Xiaoping și în Uniunea Sovietică de Mihail Gorbaciov. Eliminarea „alternativei marxist-leniniste la democrația liberală”, susținea Francis Fukuyama, semnala „epuizarea totală a alternativelor sistematice viabile la liberalismul occidental”. După ce fusese celebrat de marxiști ca un apogeu al „istoriei” în sens hegelian, comunismul era retrogradat deodată ca „istorie”, în sensul american: ceva de importanță neglijabilă. În aceste circumstanțe, „democrația liberală occidentală” putea fi numită „sfârșitul evoluției ideologice a umanității”. După căderea „dictaturilor fasciste și comuniste ale secolului, singura formă de guvernare care supraviețuise intactă sfârșitului de secol XX fusese democrația liberală”. Întrucât „principiile de bază ale statului liberal-democrat” erau „absolute și nu